

СВІТ І ЛЮДИНА: ФОРМИ ОСВОЄННЯ СВІТУ ЛЮДИНОЮ

Автор аналізує форми освоєння світу людиною. В статті визначені практична, духовно-теоретична та духовно-практична форми діяльності.

Ключові слова: світ, практика, правда.

Автор анализирует формы освоения мира человеком. В статье определены практическая, духовно-теоретическая и духовно-практическая формы деятельности.

Ключевые слова: мир, практика, правда.

An author analyses the forms of mastering of the world a man. In the article certain practical, spiritually-theoretical and spiritually-practical forms of activity.

Keywords: world, practice, indeed.

Правда як предмет філософського дослідження повинна бути представлена не тільки в її загальному вигляді, не тільки у вигляді процесу генетичного визначення її "філософського ядра", але саме загальне генетичне визначення даного феномену має бути його визначенням як феномену суб'єктного. Остання обставина змушує нас коротко зупинитись на характеристиці різноманітності форм освоєння світу людиною.

Досить визнаним є виділення таких відносно самостійних і взаємопов'язаних форм діяльності, як практична, духовно-теоретична і духовно-практична. Кожна з них виражає своєрідний спосіб взаємодії людини зі світом. Зупинимось на короткій характеристиці кожної з них.

Тривіальною є характеристика практики як основи, критерій істинності, рушійної сили пізнання. Абетковим є і більш широке тлумачення практики, усвідомлення її як способу буття людини в світі, як чуттєво-зверхчуттєве, матеріально-предметне освоєння світу людиною, перетворення "неорганічного тіла" людини. Практика – чуттєво-зверхчуттєве, чуттєвопредметне проектування суттєвих сил людини назовні, в природний і соціальний світ і формування самих суттєвих сил людини в процесі перетворення природного і соціального світу.

Практика, звідси, є тією основою, на якій формується і правда як деяка характеристика буття людини в світі, а розвиток практичної діяльності, очевидно, обумовлює і розвиток правди. Правда, таким чином, змінюється, розвивається і в основі даного процесу лежить змінення і розвиток практики. Нарешті, саме правда є найважливішим визначником того, в чому правда людини.

Духовно-теоретичне освоєння світу являє собою відображення світу в розвинутих системах логічно-строного знання. Теоретичне освоєння світу має багато спільного з науковим пізнанням. Дійсно, коли ставиться мета збагнути, пізнати, відобразити світ таким, яким він є сам по собі, об'єктивно, незалежно від людини, отримати не просто знання про світ, але знання, якому притаманна властивість об'єктивної істинності, тобто зміст якого, хоча й добутий людиною, не залежав би ні від людини, ні від людства взагалі, тоді теоретичне освоєння світу трансформується в наукове пізнання. Суттєвою особливістю теоретичного освоєння світу є те, що воно є відображення світу, його опис та пояснення. "Істина" і "за-

блудження" – ось взаємопов'язані і полярно протилежні характеристики знання, в межах яких відбувається теоретичне освоєння світу людиною.

Звернімо увагу на такий суттєвий момент. Оскільки метою наукового пізнання є практична потреба в перетворенні світу і для успіху останньої знання має отримати статус об'єктивно-істинного, остільки можна сказати, що наукове знання людини про світ в певному розумінні не виступає як світ людського знання. Точніше, знання людини про світ, розвиваючись, трансформуючись в об'єктивно-істинне знання, начебто "відокремлюється" і "віддаляється" від самої людини, стає нетотожним світу людського знання, перетворюючись в знання про об'єкт об'єктне знання.

Сказане справедливе і для тих випадків, коли людина сама виступає як об'єкт пізнання, оскільки і тоді переслідується мета отримати об'єктивно-істинне знання про людину. Сама людина, звідси, при теоретичному пізнанні береться до уваги лише остільки, оскільки вона стає об'єктом пізнання, без якого взагалі марні міркування про пізнання, сам пізнавальний процес скасовується. Пізнавальна діяльність людини як суб'єкта, сама суб'єктність пізнання виступає, отже, лише в якості засобу пізнання, в той час як об'єктивно-істинне знання, знання про об'єкт, об'єктне знання – як його ідеал. З розвитком теоретичного освоєння світу, створення все більш багатой, розвинутої системи абстракцій, системи понять, що виражають гранично загальні категоріальні характеристики буття, системи, що має все більш багатий, глибокий об'єктивно-істинний зміст, з рухом пізнання людина все більше як би "виходить" в своєму знанні за межі самої себе, в "інше", в об'єктивний світ.

Звісно, зображена вище картина являє собою лише просту і примітивну схему, що відбиває лише один з нескінченно різноманітних аспектів відношень суб'єктивного і об'єктивного, суб'єктного і об'єктного. Безсумнівно, діалектика суб'єктивного і об'єктивного, суб'єктного і об'єктного не зводиться до вказаного моменту, але ж вона й не виключає його. Стосовно аналізу взаємовідношення трьох зазначених вище форм освоєння світу вказаний момент уявляється неабияким. Він, наприклад, допомагає зрозуміти зростаючий разом з успіхами наукового знання скепсис в оцінці можливостей науки, явище, на перший погляд, дивне. Наука в певних умовах виявляється здатною як би "розмивати" людське в людині, людина начебто "розчиняється" в масиві об'єктного наукового знання.

Вказаний момент дозволяє, на нашу думку, в якійсь мірі зрозуміти і деякі складності дослідження правди засобами науки. Бо правда суб'єктна за своєю природою. І в тій мірі, в якій наука орієнтована на віднайдення об'єктних категоріальних характеристик буття, в тій же мірі правда завжди "вислизає" від науки, наукового дослідження, не попадає в поле її зору, не набуває статусу предмета наукового дослідження. Те ж стосується і філософського дослідження правди. В тій мірі, в якій філософія як наука орієнтується на знаходження об'єктних категоріальних характеристик буття, правда не експліцується як предмет філософського дослідження. Справа, проте, в тому, що філософія, будучи тісно пов'язаною з науковим знанням, наукою, має, разом з тим, дещо іншу, ніж

наука, орієнтацію, що, до речі, і виражається в нетотожності науки і філософії. Саме завдяки цьому, правда може набути статус предмета філософського дослідження.

Загально визнано, що філософське освоєння світу є і його теоретичне освоєння. Якщо це так, слід визнати, що філософське осмислення феномену правди є його теоретичне осмислення, а саме "філософське ядро" змісту правди повинно бути деяким теоретичним конструктом. Але ж і такі науки, як історія, психологія, що є, як і філософія, теоретичним освоєнням світу, спроможні дати і, очевидно, дають деяку репрезентацію правди як теоретичного конструкта. Тоді слід визнати, що наведена вище характеристика теоретичного освоєння світу, дозволивши визначити місце філософії та інших наук взагалі в системі форм освоєння світу людиною, не дозволяє ще визначити специфічне місце самої філософії, не дозволяє вичленили специфіку філософського підходу. Оскільки пошукове "філософське ядро" змісту правди, що є теоретичним конструктом, повинно формуватись в результаті філософського осмислення того соціально-культурного контексту буття людини, який задається його власною практичною діяльністю, остільки питання про специфіку і можливості філософського дослідження феномену правди істотно залежить від відповіді на інше питання: що на практиці являє собою предмет філософської рефлексії, філософського осмислення? Очевидно, загальність як специфічна особливість філософського видіння будь-якої проблеми визначається і практичним предметом філософської рефлексії.

Звісно, можна сказати звичне, що предметом філософії (він же й предмет філософської рефлексії) є найбільш загальні закони і рушійні сили розвитку природи, суспільства і мислення. Адже тут мова йде і про предмет філософської рефлексії, і його загальність... Але, по-перше, така відповідь сама по собі мало що дає для реального, предметного аналізу, а, по-друге, якщо не забувати про суб'єктивну природу правди (про що йшла мова вище), очевидно слід зупинитись на розгляді суті останньої з трьох раніше виділених форм освоєння світу людиною, суті духовно-практичного освоєння. Адже, дійсно, якщо практика є основою правди, проте лише в кінцевому випадку, а в сфері духовно-теоретичного освоєння світу в більшій мірі орієнтація здійснюється на дослідження, пізнання об'єктних категоріальних характеристик буття, залишається, напевно, припустити, що саме сфера духовно-практичного освоєння світу і є тією сферою, аналіз якої дозволяє отримати суттєві характеристики правди. Залишається припустити, що саме духовно-практичне освоєння світу є та "жива стихія", де кожна людина постає з "чимось своїм неповторним", яке вона перетворює в "небувале для суспільства", стихією, де будь-яка ідея "укорінення в структурі особистості", стихією, де "крик серця" пронизує розум, стихією, де знання "гострою голкою прокреслило по душі".

Ще в 1985 р. грузинські філософи кваліфікували дану форму освоєння світу як ціннісне, аксіологічне освоєння світу. Українські філософи в низці праць дослідили дану форму освоєння світу [1]. Разом з тим дана форма освоєння світу все ще досліджена незрівняно гірше двох інших.

Духовно-практичне освоєння світу являє собою його специфічне перетворення в свідомості людини, світоглядне освоєння людиною світу його власної життєдіяльності. Зрозуміло, що різноманітні типи, аспекти, зв'язки, відтінки світогляду не є спеціальним предметом нашого аналізу. А тому, не зупиняючись на численній літературі з даного питання, характеристичі різних точок зору, обмежимося тим, що кваліфікуємо світогляд як форму суспільної самосвідомості людини, форму, за допомогою якої вона сприймає, осмислює і оцінює оточуючу дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає і переживає своє місце і призначення в цьому світі.

Якщо практичне освоєння світу – це переважно присвоєння світу людиною, а теоретичне, в першу чергу, відображення світу, то духовно-практичне освоєння – це, скоріше, залучення людини до світу. Воно ж, одночасно, є і залучення світу до діяльності людини, смислом діяльності. Адже людина взагалі освоює світ лише остільки, оскільки світ має для людини смисл, виступає як осмислений.

Так ми зустрічаємось із ще однією проблемою, проблемою природи смислу. Було б перебільшенням сказати, що дослідження даної проблеми користується великою популярністю, притягує пильну увагу філософів. Тим більший інтерес являє оригінальна ґрунтовно продумана концепція смислу, викладена Р. І. Павіленісом в праці "Проблема смисла: сoвременный лoгико-философский анализ языка" [2], що надолужує, як відмічає в передмові до даної праці Д. П. Горський, існуючий у філософській літературі пробіл в логіко-семантичних дослідженнях природної мови. Р. І. Павіленіс дає аналіз розповсюджених в сучасній зарубіжній літературі різних семантичних теорій привдньої мови: атомістської, в двох її варіантах: інтерпретативному (Хомський, Кац), що йде від логіки Пор-Роялю, і генеративному (Лакоф, Макколлі, Росс, Хармен) з абстрактним уявленням про деякі "семантичні маркери" та "атомарні предикати" як якісь "атоми смислу"; холістської, представлені в працях прибічників референтної теорії, що йде від фреґівського розуміння смислу і представляє його як функцію (Девідсон, Льюїс, Монтеґо, Крессовелл, Остін, Серл, Грайс); специфічної, але також холістськи орієнтованої концепції Куайна; досить багаті семантичної теорії, що побудована І. Хінтікоб та ін. Ґрунтуючись на конструктивному критичному аналізі вказаних теорій, Р. І. Павіленіс будує свою концепцію смислу як феномена мовної діяльності людини. Разом з тим, висунуті ним положення, без сумніву, заслуговують уваги і в більш широкому плані, в контексті виявлення взагалі природи смислу.

Проблема смислу, на нашу думку, досить актуальна та цікава, може бути предметом спеціального аналізу. Ми ж обмежимося тією короткою характеристикою, що смислами звуться відповіді на питання.

Духовно-практичне, світоглядне освоєння світу не є відображення світу, взятого ізольовано від людини, але являє собою освоєння світу суспільного буття людини, прилучення людини до світу і світу до смислів діяльності людини. Світогляд охоплює всю різноманітність відношень людини до світу свого суспільного буття. Тому світогляд універсальний.

Практично-духовне (чи духовно-практичне, в даному контексті будемо розглядати їх як синоніми) освоєння означає подолання людиною чужості, знелюдненості оточуючої його дійсності, усвідомлення світу людської життєдіяльності не таким лише, яким він уже є, але й таким, яким він має бути, щоб відповідати уявленням людини про істину, добро, красу.

Але людина тим і відрізняється від тварини, що перед тим, як змінити світ матеріально, предметно, вона змінює його ідеально, в думках, духовно. Отже, створений людиною світ бажаного буття, початково являє собою не що інше, як світ ідеальний, тобто образ світу, взятий поза самим світом, образ світу, яким він має бути. З іншого боку, створений людським духом світ є ідеальним, оскільки він являє образ людської діяльності, але поза самою матеріальною, практичною діяльністю. Конструйований людиною в її свідомості світ належного буття, світ ідеальний, виступає, отже, як деяка потенція, намагання, напруження людського практичного духа, його направленість, інтенціональність.

Звісно, при цьому слід мати на увазі, що саме практика, практична діяльність є основою різноманітності форм освоєння світу і що, отже, створений людиною ідеальний світ не являє собою нічого іншого, ніж результат "пересаджування" реального, предметного, матеріального світу суспільного буття людини в його людську ж (тобто суспільну) голову і перетворення в ній у відповідності з наявними у людини уявленнями про істину, добро, красу.

Важливо вказати, що практично-духовне, діяльне, не спозірне відношення людського духу до світу людського буття приводить до того, що людина в своєму світогляді подвоює світ. У своєму світогляді людина буде образи двох світів: світу наявного буття, світу недосконалого, не досить відповідного (чи навіть зовсім не відповідного) уявленням людини про істину, добро, красу, і світу суттєвого буття, світу бажаного буття, буття, відповідного уявленням людини про істину, добро, красу. В такому подвоєнні виражається небайдужість людини світу свого власного буття, виражається практична природа мислення людини. Духовно-практичне подвоєння світу представляє собою цілком необхідний урок на шляху його практичного перетворення. В протилежному випадку ні про яке людське перетворення світу, що відрізнялось би від змін, що мають місце в світі тварин, не може бути й мови. Саме тому таке освоєння світу характеризується як практично-духовне і духовно-практичне. Саме тут усувається віддаленість, відірваність суб'єкту і об'єкту, об'єктивне стає суб'єктивним, а суб'єктивне – об'єктивним. Саме тут практичне асимілюється теоретичним, а теоретичне практичним. Саме тут філософія зустрічається з конкретною, живою людиною як суб'єктом діяльності, зустрічається з "живою стихією", де "думки від кожного віють як щось живе, небувале", де будь-яка ідея "вкорінена в структурі особистості", де "крик серця" пронизує розум, де знання "гострою голкою прокреслило по душі". Саме тут світ стає філософським, а філософія мирською. Саме тут філософія зустрічається з життям, а життя з філософією. Саме тут життя стає філософським, а філософія життєвою, "філософією життя".

Природньо, в зв'язку з цим виникає цілком слушне намагання спеціально зупинитись на характеристиці так званої "філософії життя", додати різноманітного, неоднозначного, що сходить до Шопенгауера філософського направлення, представленого своїм біолого-натуралістичним (Клагес, Т. Лессінг), історичистським (Дільтей, Шпенглер, Зіммель, Ортега-і-Гасет), пантеїстичним (Бергсон) варіантами, а також в істотно трансформованому вигляді представленому в екзистенціалізмі, персоналізмі і особливо філософській антропології. Залишаючи реалізацію цього бажання для майбутніх досліджень і повертаючись до питання про практичний предмет філософської рефлексії, зауважимо, що оскільки філософія виконує і світоглядну функцію, то не буде помилковим сказати, що світоглядне, тобто духовно-практичне освоєння світу людиною не може не бути предметом філософської рефлексії. Простіше кажучи, філософська рефлексія є формою теоретичного освоєння і такого специфічного предмета, яким є духовно-практичне освоєння світу людиною. Звідси, філософське дослідження означає переклад духовно - практичних форм освоєння світу в площину теоретичного аналізу, діалектичне заперечення, "зняття" одного в іншому. Духовно-практичне в ході філософського аналізу трансформується в теоретичне з усіма значеними вище характеристиками для теоретичного освоєння світу особливостями. З іншого боку, саме філософське дослідження не може не бути пошуків ціннісної орієнтації, не може бути не зануреним в духовно-практичний контекст переживань людиною її власного життя.

Оскільки світогляд універсальний, універсально загальним є і обумовлене цим своїм предметом теоретичне філософське його освоєння. В цьому полягає ще одна специфічна особливість, що характеризує загальність філософського аналізу. Визначитись, таким чином, з практичним предметом філософської рефлексії, специфікою філософського дослідження і намагаючись просуватись шляхом генетичного визначення "філософського ядра" змісту феномену правди, знову звернімось до духовно-практичного освоєння світу.

Зрозуміло, що духовно-практичне освоєння світу являє деяку систему, систему нескінченно складну, ієрархічно влаштовану, зі своєю субординацією та координацією цінностей, систему соціальну, психічну, органічно пов'язану з іншими формами освоєння світу (практичною і духовно-теоретичною), систему надзвичайно уразливу, яка виражає предметно-чуттєві переживання людини, отже, систему антропоморфну. Система духовно-практичних форм освоєння світу являє собою деякий "світ людських почуттів", "ансамбль" різноманітних людських почуттів, таких як віра, надія, любов, мудрість, мрія, розуміння та ін.

Філософія, як відомо, означає "любомудрість". І це також свідчить про те, що предметом філософської рефлексії є духовно-практичні форми освоєння світу, зокрема і мудрість.

Мудрість залишається невлучимою примарою, "примарною мудрістю" до тих пір, поки людина в самій собі не має багатого, розвинутого світу чуттєвих переживань, "аксамбля" духовно-практичних форм освоєння світу.

ення світу. Любов до мудрості (філософія) такої людини залишається лише любов'ю до "примари", тобто "примарною любов'ю", і, отже, "примарною філософією", "примарною любов'ю до мудрості"...

Людина вірить, що в створеному нею ідеальному світі суттєвого буття відтворені характеристики самої дійсності. Людина має надію на здійснення світу суттєвого буття, Людина вболіває на здійснення світу суттєвого буття, тобто сприймає майбутнє як таке, що йде до реалізації світу належного буття. Вона марить про світ належного буття, тому світ суттєвого буття виступає як політ уявлень людини над морем можливостей. Завдяки тому, що світ належного буття виступає як позитивний вираз усіх людських почуттів і вподобань, людина його любить.

Як уже зазначалось, "ансамбль" людських чуттєвих переживань являє собою досить складне утворення. До духовно-практичних форм освоєння світу можуть бути віднесені і такі чуттєві переживання, як сором, совість, заздрощі... Принаймні, вони можуть отримати відповідну експлікацію в сфері духовно-практичного освоєння світу. Зрештою, визначення переліку форм духовно-практичного освоєння світу являє собою окрему проблему і нас не обходить.

Нявністю названих вище та їм подібних форм освоєння світу, безсумнівно, свідчить про те, що людський світ суттєвого буття, світ належного, твориться людиною як предмет його людських відчуттів, як світ, що має для людини смисложиттєву цінність і, більш того, іноді виявляючий навіть сакральність своєї природи. Саме віра, надія, любов, мрія, розуміння (хоча й не тільки вони) становлять твердий фермент того, що ми називаємо світоглядом. Саме у відповідності з ними людина творить ідеальний світ суттєвого буття, світ належного. Точніше, духовно-практичні форми освоєння світу формуються одночасно зі створенням світу суттєвого буття, в ході його творіння.

Вказані форми духовно-практичного освоєння світу відрізняються одна від одної змістовно. Крім того, вони відрізняються як одна від одної, так і кожна з них від самої себе в різні періоди життя людини за своєю інтенсивністю, гостротою переживань тощо. Чим значніша відміна світу сутнього від світу належного, тим більша "щілина", "відстань" між ними, чим більше вони відрізняються один від одного, тим гостріше, інтенсивніше, глибше, життєво важливіше переживання людиною свого власного життя, його віра, надія, любов, мудрість, мрія, розуміння... Тим вище вона їх цінує і тим більше вони їй коштують.

Одну з граней, сторін, аспектів того нескінченно складного ансамблю, який вище був названий духовно-практичним освоєнням світу і що може бути також названий "світом людських почуттів", становить те, що ми позначаємо звичним словом "правда". Правді, отже, притаманні ті ж змістовні характеристики, що виражають взагалі суть духовно-практичного освоєння світу і які були коротко охарактеризовані вище. Контури феномену правди уже набули, тим самим, деякі обриси, правда вже, отже, отримала деяке попереднє імпліцитне визначення. З іншого боку, оскільки правда не розчиняється без залишку в сукупному ансамблі духовно-практичних

форм освоєння світу, а тому має самостійну смисложиттєву цінність для людини, завдання полягає в тому, щоб, не гублячи з виду "включенність" правди в систему духовно-практичних форм освоєння світу, тим не менше зупинитись більш ґрунтовно на виявленні специфічної природи правди, на тому, що відрізняє її від інших форм освоєння світу.

Правда – це істина, небаїдужа людині, взята не ізольовано від неї, але така, що має для людини смисл, стала її смисложиттєвою цінністю, світоглядним принципом, у відповідності з яким людина конструє у своїй свідомості світ суттєвого буття, світ бажаного буття, світ, яким він має бути. Розвиваючи, збагачуючи, поглиблюючи своє суспільне буття, а разом з ним і світ своїх знань і, отже, йдучи шляхом розвитку об'єктивно істинного змісту свого знання, будучи вимушеною йти цим шляхом для успіху своєї практичної діяльності, людина одночасно освоєє, переживає отримані знання, "вкорінює" їх в структурі особистості. Істинні характеристики добутого нею знання людина трансформує, перетворює, переплавляє в правду.

1. Див.: Человек и мир человека / отв. ред. В. И. Шинкарук. – Киев : Наукова думка, 1977. – 342 с.; Шинкарук В. И. Философские проблемы формирования нового человека / В. И. Шинкарук, Е. В. Шинкарук. – Киев : Знание, 1979. – 48 с.; Кизима В. В. Культурно-исторический процесс и проблема рациональности / В. В. Кизима. – Киев : Наукова думка, 1965. – 214 с.; Рыжко В. А. Научные концепции: социокультурный, логико-гносеологический и практический аспекты / В. А. Рыжко. – Киев : Наукова думка, 1985. – 183 с.; Категориальные структуры познания и практика / отв. ред. В. Г. Табачковский. – Киев : Наукова думка, 1986. – 319 с.; Попович М. В. Доказательство и понимание / М. В. Попович и др. – Киев : Наукова думка, 1986. – 312 с.; Лой А. Н. Сознание как предмет теории познания / А. Н. Лой. – Киев : Наукова думка, 1988. – 246 с. 2. Павилёнис Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.

Надійшла до редколегії 14.09.12

А. П. Сторожук, магістрант, КНУТШ

МІСЦЕ КОМУНІКАЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ СМISЛУ В СУЧАСНІЙ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

В статті розглядається значення методології дослідження смислу, яка заснована на комунікативній парадигмі, що поєднує достоїнства як менталістської так й лінгвоцентристської парадигм, одночасно усуваючи їхні недоліки.

Ключові слова: смисл, парадигма, комунікація.

В статье рассматривается значение методологии исследования смысла, которая основана на коммуникативной парадигме, которая совмещает достоинства как менталистской так и лингвоцентристской парадигм, одновременно устраняя их недостатки.

Ключевые слова: смысл, парадигма, коммуникация.

In this article is considered the meaning of methodology of researching the sense, which is based on communicational paradigm, that unites advantages of mentalist and linguocentric paradigms, simultaneously eliminating their disadvantages.

Key words: sense, paradigm, communication.

У вивченні смислу мовних витворів (виразів) постійно змінюють одна одну дві пануючі парадигми, які умовно позначаються як "менталізм" та "формалізм" ("лінгвоцентризм").